

ԳԻՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀԻՑ

ՄԵՂՈՒՆԵՐՈՒ ԿԵԱՆՔԷՆ

Մեղուներն, այդ անխոնջ, աշխոյժ և թեթևաչարժ օդային գործաւորուհիներն, որք արեւին հետ զարթնելով ծաղիկէ ծաղիկ կը թռչտին անուշահամ մեղրի հիւթերն հաւաքելու համար, ստեղծագործութեան առաջին օրերէն ի վեր գրգռած են մարդոց հետաքրքրութիւնն և բանաստեղծներու ներշնչումները: Բայց այս պարզ հիացումն ոչինչ կ'արժէ բազմատմամբ այն խորին զարմացմանն, զոր մարդ կ'ունենայ, երբ կ'ուսումնասիրէ մեղուներու կեանքը, բարքը, քաղաքական կազմակերպութիւնը և առ հասարակ փեթակի մը շինութեան հրաշալի մեթոդը: Այն ատենն է արդարեւ, որ մարդ կ'ապշի տեսնելով թէ այդ անբան միջատներն արդէն իրականացուցած են ընկերական այն նախանձելի վիճակն, որոնց մարդկային սեռն յաւիտեան իսկ չպիտի համնի թեքուս:

Փեթակն այն միակ յարկն, այն միակ քաղաքն է, ուր կ'իշխեն խաղաղութիւնն ու աշխատութիւնը, կարգապահութիւնն ու անձնուիրութիւնը: Փեթակն այն միակ վայրն է, ուր հանրային շահի հոգն և անհատական անձնազոհութեան զաղափարներն են միակ առաջնորդները: Ընդհանուր երջանկութեան հոգածութիւնն հոն ծնունդ տուած է անտրտունջ յոգնութեան, աշխատութեան կանոնաւոր բաժանման և զինուորական խիստ կարգապահութեան: Այնտեղ մէն մի անհատ կ'աշխատի միայն համայնքի երջանկութեան ու բարգաւաճութեանն համար:

Ահա այս տիպար հաստատութիւնն է, զոր երազած են, ու պիտի երազեն, աւաղ—դեռ շատ դտրեր—պետական վարիչները, օրէնսդրական ժողովներն ու փիլիսոփայական կաճառները: Այդ կեանքը միշտ իւթօլի մը, պատիր ցնորք մը պիտի մնայ մարդկանց համար:

Ամէն դարերու և ամէն երկիրներու մէջ ալ մեղուներն երգուած են բանաստեղծներէն, որք մասնաւոր հաճոյք մը կը զգան կարծես զիրենք անոնց հետ բաղդատելէ. բանաստեղծն ալ անօր պէս թեթևաշարժ է և գաղափարէ մը ուրիշ գաղափարի մը, տեսարանէ մ' ուրիշ տեսարան մը կը վազվզէ... Մեր լեզուն ալ իր ամենագեղեցիկ ածականներն անոնցմով հիւսած է—մեղրածորան լեզու, մեղուաջան աշխատութիւն, և կեանքի ամենագեղեցիկ ամիսն ամէն լեզուներու մէջ ալ մեղրալուսին կը կոչուի:

*
* *

Բայց ինչ որ կրցած են երևակայել ամենահանճարեղ բանաստեղծներն իսկ, ոչինչ կ'արժէ իրականութեանն հանդէպ. բնագէտի մեթոդական ուսումնասիրութեան կամ մեղուաբոյծի համբերատար դիտողութեանց պէտք է դիմել ճանչնալու համար մեղուներու կեանքին ամենահրաշալի գաղտնիքները. մարդ կը շփոթի, կ'ապշի և միջնէ իսկ կ'ամէնայ այդչափ ստորին և խեղճ անասնիկի մը քով այդչափ հանճար ու արուեստ նշմարելով:

Մանկը նախ անոնց տունը.—բնակիչներն իրենք են որ չինած են զայն, իրենք են անոր իմաստուն ճարտարապետները. երեսուն դարերէ ի վեր իրար յաջորդող մարդոց հաւաքական գիտութիւնն երբէք արտադրած չէ գլուխ գործոց մը, որ հաւասարի մեր գիւղերու պարզ փեթակին: Այնտեղ հրաշալի կերպով զետեղուած են փողոցները, քարուղիները, պողոտաները, պաշարի մթերանոցները և թշնամիի յարձակման դէմ պարսպարող բերդերն ու մարտիոցները:

Փեթակի մը չինութեան ներկայ ըլլալ պէտք է գնահատելու համար մեղուներու աշխատութիւնն, արուեստն և մեթոդաւոր ճշգրտութիւնը: Տեղն որոշուածին պէս աշխատութիւնը կը սկսի. մէկ քանի յառաջընթացներ կը տարածուին չրջակաները քննելու համար բուսականութիւնն և գտնելու համար այն տեղերն, ուր հունձքը լաւ պէտք է ըլլայ: Մեկնելէ յառաջ անոնք լաւ մը կ'ուսումնասիրեն չրջականերն և այնուհետև կը թռչին իրենց թեւերու ամբողջ ոյժովը—իւր 200 քիլոմետր ժամը—վերադարձին՝ երբէք վայրկեան մ' իսկ չեն վարաներ իրենց բնակարանը գտնելու համար. մաթեմատիքական ճշտութեամբ մը դէպի հոն կ'ուղղուին:

Ներքին կողմն արդէն պատերն պատրաստ են. բոլոր ճեղքերը գոցուած են, հողն աւլուած է, ծեփուած և փայլեցուած. գործաւորութիւններու եռանդն աննկարագրելի է. վայր-

կեանք մը պարապ չեն մնար. գետինը պատրաստուածին պէս ամէնքը մէկանց կը հաւաքուին, իրարու քով խիտ առ խիտ կը շարուին և տասը ժամուայ չափ կը մնան միևնոյն դրութեանը մէջ. այսպիսով յառաջացած տաքութեամբ կը պատրաստուի մեղրու ետեղէ կարգաւ ու արագ կը սկսին բերաններովն ու թաթերովը շաղել այդ մեղրամոմն և անով կը սկսին բջիջներու շինութեան:

Նախ՝ փեթակը կը բաժնուի հինգ, վեց կամ մինչև տասը մասերով՝ ըստ երկայնութեան, միջնորմներէն իւրաքանչիւրը բաղկացած է երկու կարգ վեցանկիւն բջիջներէ, որոնց մէջ մի դէմ առ դէմ գտնուող երկու բջիջները միևնոյն խարիսխն ունենալով: Այդ բջիջներէն ամենափոքրերը կը յատկանան գործաւորուհիներուն, աւելի մեծերը արուներուն և ամենամեծերը՝ թագուհիներուն: Այս 80,000-ի չափ պզտիկ բնակարաններուն մէջն է, որ գործաւորուհիները կ'ամբարնն ձմեռուան պաշարը, մեղրը, և ուր կը զետեղուին հաւկիթները, թրթուրներն ու հարսնուկները:

*
* *

Բջիջը զուլիս գործոց մ' է. մեղուն գիտակցաբար կը գործէ և ոչ թէ կոյրվուրաֆն. բջիջներու շարքին մէջ սխալ մը նըշմարածին պէս չըղանդաղիւր քակել ու վերստին շինելէ. ինչպէս ըսինք, բոլոր բջիջներն ալ կանոնաւոր վեցանկիւն են և երկրաչափներն այս մասին համամիտ են մեղուներուն հետ, թէ կանոնաւոր վեցանկիւնն այն ձևն է, զոր պէտք է նախընթաց մակերևոյթ մը՝ առանց կորուստի՝ պզտիկ կանոնաւոր մասերու բաժնելու ժամանակ:

Միջնորմներու մէջէն կ'անցնին երկայն փողոցներն, ուր կը վիստայ աշխոյժ բազմութիւնը. փողոցներու լայնութիւնը ճիշտ այնչափ է, որ երկու մեղու քովէ քով կարողանան անցնիլ. միլիմետր մը ոչ աւելի ոչ պակաս. կարևոր հարց մ' ալ փեթակի օդաստուգութիւնն է, զոր լուծած են մեղուները օդին համար մասնաւոր անցքեր ալ պատրաստելով միջնորմներու մէջէն: Մեղրին յատկացուած բջիջները փեթակի դռան հակառակ կողմն ամենահեռու տեղերը զետեղուած են, որպէսզի զերծ մնան այդ աւելորդ անցքերէն:

Վերջապէս մեղուի մայրաքաղաքն ունի նաև իր պատնէշները, որովհետև մեղուներն ունին իրենց անհաշտ թշնամիները, որոնց դէմ պէտք է պաշտպանել պետութեան օսկիզոյն գանձը: Որդերը, թիթեռնիկներն և մուկերը կրնան մէկ

ժամուայ մէջ ոչնչացնել ժողովրդական կատաղի աշխատութեան ամբողջ արդիւնքը: Դռան երկու կողմերը կը բաձրանան մեղրամոմէ պատիկ սիւներ՝ իրարու այնչափ մօտ, որ մեղուներէն աւելի մեծ անասնոց անկարելի ըլլայ մուտքը: Երբեմն սակայն թշնամին կը յաջողի թափանցել այդ պատէշներն և ներս կը մտնէ: Իրենց թշնամիներու ամենալուսանդաւորը sphinx atropos կոչուած սև թիթեռնիկն է, որոյ կոնակին վրայ զանկի պատկեր մը կայ և այնչափ թաւամազ է, որ անտարբեր կը մնայ խայթուածն երուն դէմ: Քաջասիւրտ հայրենակիցներն անմիջապէս խմբովին կը յարձակին վրան և ականամոմի (propolis) հեղեղով մը կը չրջապատեն զայն, որ օդէն զրկուելով՝ կը մեռնի այս մոմէ գերեզմանին մէջ:

Մեղուաբոյծները շատ անգամ թշնամիի բազմաթիւ դիակներ կը գտնեն փեթակներուն մէջ. մանաւանդ յաճախ կը հանդիպին մուկերու դիակներ, զորս փեթակէն արտաքսելու չեն զօրեր մեղուները: Եւ որպէսզի այդ դիակները նեխելով չապականեն օդը, մեղուներն անմիջապէս մոմով կը պատեն զանոնք: Մաքրութիւնը ամենակատարեալ է ամբողջ փեթակին մէջ և մեղուաբոյծներն յաճախ առիթ ունեցած են դիտելու թէ երբ մեղու մը ունէ պատճառաւ արգելուի դուրս ելնելով իր բնական պէտքերն հոգալէ, նախամեծար կը համարի մեռնիլ քան թէ փեթակն աղտոտելը:

*
* *

Արեգակի առաջին ճառագայթներուն հետ, որոնք կ'ոսկեզօծեն ծաղիկներու պսակներն, փեթակը կը զարթնու. ծաղկաքաղներու գունդերն ստուար խուրերով կը մեկնին գործարանէն և կը տարածուին անտառները, դաշտերն ու պարտէզները: Ամենասնչան ծաղկի բաժակ մ'իսկ զերծ չմնար անոնց այցելութենէն. մէկը ծաղկին նեկտարը կը ծծէ իր կնճիթով և բերանին միջոցաւ կը տանի խածեակը և հոն կը պահէ մինչև փեթակ վերադառնալը. ուրիշ մը միայն բեղնափոշի կը հաւաքէ իր թաթիկներու խոզանակներով և ամբարելով որովայնի տակ ունեցած մասնաւոր կողովներուն մէջ, կ'երթայ փեթակ՝ մեղրամոմ պատրաստելու համար:

Մեղուները մարդոցմէ յառաջ գնահատած են աշխատանքի բաժանման առաւելութիւններն, որով ամէն մի մեղու իր ամբողջ օրը կը յատկացնէ միայն մէկ նպատակի. կամ միայն նեկտար կը ծծէ, կամ միայն բեղնափոշի կը հաւաքէ և կամ միայն առտնին գործերով կը զբաղի: Ոմանք չուշանները կ'ընտ-

րեն, ումանք յափրուկները, ումանք առուոյտներն և ումանք լաւենին:

Մեղուները նախապէս մօտաւոր կերպով կը հաշուեն, կ'ըսէ ժօրժ դը Լայնս, իրենց հունձքի առօրեայ քանակը. գարնան, զոր օրինակ, երբ միայն անտառի ծաղիկները կան, անոնք ուշադրութեամբ կ'այցելեն հարսնուկները, թռքախոտերը, խոպանուկները և մանուշակները. քանի մը օր վերջն երբ կաղամբի կամ կանճռակի արտերը ծաղկի սկսին, բոլորովին բարձի թողի կ'ընեն անտառի ծաղիկներն և ամէնքը միասին արտերը կը փութան:

Աշխատանքի բաժանման հետ, անոնց կեանքի պէսպիսութիւնն ալ կը սիրեն և խոյս կուտան միակերպութենէ. ով որ այսօր նեկտար ծծած է, նա յաջորդ օրը բեղնափոշի հաւաքելու կ'երթայ և երրորդ օրը տունը կը մնայ, որովհետեւ այնտեղ ալ բազմաթիւ դործեր կան: Մեղրի հեղուկն իր վճիտութիւնը կորսնցունելուն և թանձրանալ սկսելուն պէս մէկ քանի մեղուներ իրենց խայթոցով հոն կը կաթեցնեն միջնաթիւուն, որ պէտքի մեղրը չապականի—ասոնք քիմիագէսներն են: Այնուհետև մառանապէսները կուգան գոյելու այդ բջիջի բերանը: Մեղրը պատրաստած է, բայց դեռ ուրիշ բազմաթիւ դործեր կան. փողոցները մաքրել, աւրուած բջիջները նորոգել, նորեր շինել, թրթուրները կերակրել, թագուհիին ծառայել ևայլն:

Գործաւոր մեղուն երբէք արձակուրդ կամ տօն օր չունի: Փետակի դրան կրկու կողմերը միշտ պահակները կը հսկեն և ամէն ներս մտնողի իսկութիւնը կը հաստատեն իրենց բողկուկներով, որք իրենց շօշափման գործարաններն են—Բացի այդ պահակներէն, կան նաեւ հովափառ մեղուներ, որք թեւերնին թափ տալով կը թռչտին փեթակի փողոցներուն մէջ և այդպիսով կը մաքրեն օդը, կը շոգիացնեն մեղրի պարունակած ջուրը և կը պահեն փեթակի յարմարագոյն բարեկտանութիւնը:

Այս գործերէն աւելի կարեւոր է փոքրերն հոգալ և սնուցանելու աշխատութիւնը: Կատարեալ միջատ մը ըլլալէ յառաջ մեղուն շատ մը յաջորդական վիճակներէ կ'անցնի: Ձուկ՝ ամուռէն չորս օր վերջը կը բացուի և անկէ դուրս կ'ընէ պզտիկ ձերմակ քրքուր մը, որուն ձենէն ստնտունները կրնան հասկնալ թէ ան գործաւորուհի մը, արու մը, թէ թագուհի մը ըլլալու նախասահմանուած է: Հինգ օր վերջ ըջիջին բերանն օդախիտ կերպով կը գոցուի և թրթուրն հոն իր մետաքսեայ բրժոժն հիւսելով հարսնուկ կ'ըլլայ:

Չարմանալի համբերութեամբ և խնամքով սննուները փոխնիփոխ կը հսկեն հարսնուկներուն և թրթուրներու բջիջ-

ներուն քովերը. խոմբերով կը հաւաքուին անոնց շուրջը և այդպիսով յառաջացուցած տաքութեամբ անոնց կուտան կանոնաւոր բարեխառնութիւն: Ստնտուներու մասնաւոր խնամքին առարկաներն են թրթուրները, որովհետեւ այդ ատենն է, որ պէտք է զանոնք կերակրել: Մինչդեռ գործաւորուհի կամ արու ւլլակը թրթուրները միայն մեղրով ու փոշիով կը սնուցուին, թագուհի-թրթուրներն իրենց հանգստաւէտ բնակարաններուն մէջ աւելի փարթամօրէն կը կերակրուին. ստնտուններն իրենց գլխուն վրայ ունեցած մէկ գեղձէ մը թագուհիներուն համար մասնաւոր կաթ մը կը պատրաստեն, որ բեղնափոխին հետ շաղուելով կը կազմէ այն խիւսը, զոր մեղուաբոյծերը կը կոչեն արփայական խիւս:

*
* *

Փեթակի քաղաքական կազմակերպութիւնը նուազ զարմանալի չէ, քան անոր նիւթական կազմակերպութիւնը:

Ծանրութեան ամենաառուար մասը կը կազմեն գործաւորուհիները, թուով իբր 40—50,000. ասոնք թագուհիէն աւելի պղտիկ են, բայց անոր թեւերէն աւելի երկայն թեւեր ունին, որոնք զարմանալի կերպով յարմարացուցած են իրենց պաշտօնին՝ իբր ծաղկաքաղ և ճարտարապետ: Ասոնք են որ կը չիսնն բջիջները, կը պատրաստեն մեղրը և կը ստացուին թրթուրներն, առանց երբեք մայրութիւնը ճանչնալու: Ասոնց կիսանքը շատ կարճ է—հազիւ 6—7 շաբաթ: Ծնած օրերէն ի վեր աննկարագրելի նոսանդով մը գործի կը սկսեն և այդ անխոնջ ու անդադար աշխատութիւնն է, որ այնչափ կը կարճեցնէ իրենց թանկագին կեանքը՝ ամբողջովին հանրութեան բարւոյն նուիրուած:

Գործաւորուհիներէն վերջը կու գան 6—700 արունները — աղնուապետական դասակարգը — աւելի խորիմ կերպարանքով և աւելի փայլուն գոյներով պնտուած: Ասոնք պետութեան հացկատակներն են. գործաւորուհիի ոչ խոզանակներն, ոչ թաթիկներն, ոչ պատիճն և ոչ ալ խայթիջն ունին. եթէ երբեմն դուրս կ'ելնեն, այն ալ ցերեկուայ տաքին՝ թարմ ծաղկի մը քով բաժակին մէջ հանգիստ քուն մը քաշելու համար է միայն, ուրիշ ունէ գործ չեն ըներ. փեթակի մէջ մնացած ատեննին ալ մեղր կ'ուտեն առատութեամբ և հպարտօրէն կը ճեմեն պողոտաներուն մէջ:

Այս գեղեցիկ դատարկապորտերու խմբին մէջէն է, որ թագուհին պէտք է ընտրէ իր ամուսինն, որ յաւերժացնէ սերունդը: Այս 6—7 հարիւր թեկնածուներէն միայն մէկն է,

որ բազմը պիտի ունենայ քանի մը վայրկեանի համար միայն թագուհիի կողակցութեան պատուոյն արժանանալու, մնացեալներն ամէնքն ալ եղբրերգական մահով մը պիտի տուժն իրենց հնչտօրօր կեանքը:

Փեթակի հոգին թագուհին է. միակ վեհապետն այդ ժողովրդեան, միակ ինքնակալն այդ անթիւ հպատակներուն, որոնց մայրն է բառին իսկական նշանակութեամբը: Եթէ զործաւորուհին մայրութեան քաղցր հաճոյքէն զրկուած է, թագուհին ալ իր ազատութիւնը զոհած է հանրութեան օգտին համար. նա ցերեկուան լոյսը կը տեսնէ տարին երկու անգամ միայն, առաջին անգամ իր հարսանեաց օրն ու երկրորդ անգամ տարեկան մեծ գաղթականութիւնն—պարսը—առաջնորդելու համար: Բայի այս տարեկան երկու ժամերէն, մնացեալ չորս կամ հինգ տարւոյ իր ամբողջ կեանքը կը նուիրէ անընդհատ ձուածութեան, դարուէն մինչև աշուն:

Երբէք ոնէ վեհապետական գահ թագուհի-մեղուի գահէն աւելի հաստատուն չէ. իր 50,000 հպատակներն, իր իսկական զաւակներն, ամենաշնորհ սիրով կը յարգեն ու կը պատուեն զայն. իր կերակուրը մասնաւորապէս իրեն համար կը պատրաստուի տարբեր բաղադրութեամբ, ինչպէս բաղատրեցիկը վերեւ, և պատուակալ պահակներու խումբ մ'ալ միշտ կը հետեւի անոր, յամենայն դէպս պատրաստ անոր ամենապզտիկ քմահաճոյքն իսկ գոհացնելու: Թագուհիի անյուզարձի ատենն, բոլոր գործաւորուհիները բարեւի կը կենան, աչքերնին և բողկուկներն դէպի ան դարձած, երբէք ոնէ մեղու չհամարձակիր իր կռնակն անոր դարձնելու: Շատ անգամներ մեղուաբոյժներն զարմանօք դիտած են թէ փեթակին պատահած դժբախտութեան մը ժամանակ, զոր օրինակ երբ փեթակ մը կոտրած, փշրած կամ գլխիվայր դարձած է, միշտ թագուհին ողջ առողջ և անվնաս գտնուած է իր անձնուէր ու հաւատարիմ հպատակներու դիակներուն մէջ պատսպարուած:

Այս անձնուիրութիւնն երբէք ոնէ պարագայում դրժուած չէ: Թող զոր օրինակ ուրիշ թագուհի մը, աւելի երիտասարդ ու աւելի զօրեղ ներս մտնէ փեթակէն ու համարձակի գահն յափշտակել փորձել, լուրը կայծակի արագութեամբ կը տարածուի. ամենուրեք կը դադրի աշխատութիւնը և իւրաքանչիւր քաղաքացի կը փութայ վեհապետի օգնութեան. օտարական ինքնակոչն իսկոյն կը պաշարուի բանակներէն և այնչափ կը սեղմուի անոնցմէ, մինչև որ անօթութենէ մեռնի կամ չնչահեղձ ըլլայ. ոչ ոք կը համարձակի խայթել զայն. իր արքայական ծագումն անբռնաբարելի կ'ընէ իր մարմինը: Եթէ պատա-

հի նոյն իսկ որ իշխող թագուհին ամուլ մնայ և հարկ ըլլայ զայն գահէն վար առնել, իր երախտագէտ դուստրներն անոր համար հեռաւոր թաղի մը մէջ մասնաւոր բլիջ մը կը պատ-
րաստեն, որպէսզի իր կեանքի մնացեալ մասն հոն անցընէ խաղաղօրէն: Եւ ասոնք ամենքն իրականութիւն են, հազարա-
ւոր անգամներ ստուգուած և փորձուած և ոչ թէ բանաստեղ-
ծական երեւակայութիւններ կամ յերիւրանքներ:

*
* *

Եւ ինչ անհուն վիշտ փեթակի մը համար, որ իր մայրը կը կորսնցնէ, անմիջապէս բոլոր աշխատութիւնները կը դադրին ի նշան սգոյ և հպատակները փողոցները և հրապարակները կը հաւաքուին անձկութիւն արտայայտող բզդիւններ արտաբերե-
լով:—Երիտասարդ իշխանուհիները դեռ եւս թմրած հարսնուկ-
ներ են, որք հաղիւ քանի մը շարաթէն կրնան զարթնուլ և իրենց մօրն յաջորդել:—Նորեկ վեհապետն ալ անմիջապէս կա-
րելի չէ ընդունել, մինչև որ 24 ժամ անցնի և հպատակներուն ալ ևս ներելի չըլլայ նախկին վեհապետի վերադարձն ակըն-
կալել: Այդ 24 ժամուան պայմանաժամն անցնելէ վերջն է միայն, որ սիրով կ'ընդունեն նորեկն որ իշխանավայել ընդու-
նելութեամբ կը տիրանայ գահին և անմիջապէս իր մայրական պաշտօնի կիրառութեանը կը սկսի:

*
* *

Փեթակի մը կեանքին ամենահանգիստաւոր դէպքը թագուհի-
ւոյ հարսանեաց օրն է, նա ինքն է որ կ'ընտրէ այդ թուականն եւ կ'ապահովէ սերունդի յաջորդութիւնը:—Այդ օրը թագուհին, իբր կատարեալ հարս, սովորականէն աւելի ուրախ է, երբ առաջին անգամ կ'երեւի փեթակի սեամբն վրայ, կը գրէ պ. Մետրըլինգ, քանի մ'անգամ կը թռչի քիչ մը հեռուն և կը վերադառնայ, մինչև որ ուսումնասիրէ փեթակի դիրքն, զոր զրոնք երբեք տեսած չէ և այնուհետև պերճ թռիչով մը կը սլա-
նայ դէպի գէնիթ. այսպիսով նա կը հասնի այնպիսի գօտի մը, ուր միւս մեղուններն երբեք հասած չեն իրենց կեանքին մէջ:—Արունքն հեռուէն կը գիտն անոր թռիչի ուղղութիւնն և խմբովն կը հետապնդեն զայն: Թագուհին՝ ազատութեան այս գինովութեամբն արբելիւ և հնազանդ՝ իր ցեղի այն պանչելի օրէնքին, որուն համեմատ արունքը ամենագորաւորը միայն կրնայ մերձենալ իրեն, կը բարձրանայ շարունակ դէպի եթ երա-
յին մենութիւնները: Արունքը բանակն հետզհետէ կը նուաղի և քանի մը քաջեր միայն կը զօրեն թագուհին հետապնդելու:

Նա վերջին այժմ՝ ալ կուտայ իր թևերուն, մինչև որ արուններէն միայն մին մնայ և հասնի իրենս։—Խեղճ ամուսինն իր ճակատագրական պարտականութիւնը կատարելէն անմիջապէս վերջ կայծակնաւոր վար կ'իյնայ անկենդան։

Եւ ահա թագուհին կը վերադառնայ հանդիսաւոր թափօրով և ժողովրդեան ուրախ ճիչերուն մէջէն կ'առաջնորդուի դէպի արքայական ընակարանը։ Աշխատութիւնն ամենուրեք կը վերսկսի նոր աշխոյժով, նոր եռանդով, ազգին ապագան երաշխաւորուած է. քաղաքը միշտ բազմաբնակ, միշտ ուրախ և միշտ բարգաւաճ պիտի մնայ։

*
* *

Ճակատագրական աղէտալի ժամը կը մօտենայ փեսայի դժբախտ եղբայրներուն համար. համբերութիւնը սահման մ'ունի և արուններու դատակապորտ կեանքն ընդհանուր տրտունջ կը յառաջացնէ փեթակին մէջ։ Թագուհւոյ հարսանիքէն վերջ մանաւանդ՝ անոնք բոլորովին անպէտք և վնասակար անդամներ են։ Տեղի չկայ այլ ևս աչք գոցելու իրենց ծուլութեանը։—Թագուհւոյ հարսանեաց հանդիսաւոր օրն իր Ս. Բարթողիմեան գիշերն ունի. յաջորդ օրն իսկ գործաւորութիւններու $\frac{3}{4}$ -ը կը մնայ փեթակ և որոշեալ նշանի մը վրայ, ամէնքը մէկանց կը յարձակին արուններուն վրայ. արդէն ի բնէ անդէն և ծոյլ՝ անոնք ոեւէ դիմադրութիւն չեն փորձեր գործաւորութիւններու քաջարի բանակին դէմ, որ կատաղօրէն յառաջ կը մղէ պատերազմն, մինչև որ արուններու վերջին ներկայացուցիչն ալ դիտապառտ իյնայ դաշտին վրայ։ Ամբողջ օր մը, երբեմն աւելի իսկ կը տեսէ այս կոտորածն և դիակներու փեթակէն դուրս վտարումը։

Փեթակն այնուհետեւ կը հասնի իր հարստութեան և բարգաւաճութեան գագաթնակէտին. 80—90,000 հպատակներ կը բզզան իր պատերուն մէջ. մթերանոցներն ազատելով որկրամոլ արուններէն, կը ղեղուն մեղրի առատութենէն. շտեմարաններուն մէջ խիտ առ խիտ շարուած են կարմիր ու սև կեղծ բեղնափոշիներու դէղերը. 10,000 ձուռ բացուելու վրայ են, 15—20,000 թրթուրներ կը սնանին բլիթներուն մէջ և 30—40,000 հարսնուկներ կը հանդչին իրենց անուշ քունին մէջ. փողոցները բաւական չեն այսչափ բազմութեան համար և շատ գործաւորութիւններ կը ստիպուին բացօթեայ գիշերել՝ երեկոյին դաշտէն վերադարձէն վերջ։ Տարեկան մեծ շարժման թուականն է այս. փեթակը պարսպապիտի տայ։

Պարսը (essains) մեղրաքաղաքի ամենահետաքրքրելի գաղտնիքներէն մին է, երբ խորհնք թէ գործաւորութիւններն 1—2 ամիս անընդհատ աշխատած են փեթակը բարգաւաճման այդ աստիճանին հասցընելու համար և ահա կամաւ կը թողուն այդ երջանիկ բոյնն ու անոր բարդ ի բարդ գանձերը՝ թռչելու համար դէպի անծանօթը: Չկարծենք սակայն թէ հանգչելու կ'երթան: Ո՛չ, իրենց նոր բնակարանին մէջ ալ պիտի վերսկին այն աշխատութիւնն, զոր այնչափ փառաւոր կերպով լրացուցած են հինին մէջ:—Մայիսին կամ յունիսին է, որ փեթակի բազմութեան իբր չորս հինգերորդը հրաժեշտ կուտայ մայր հայրենիքին: Ով որ ներկայ եղած է այս խլացուցիչ ու անկարգ գաղթականութեան այլ ևս չէ կրցած անշուշտ ճանչնալ աշխատութեան ժամերու խաղաղ ու լուրջ մեղունները: Ամէն բան փոխուած է. մեղուններն, որք առ հասարակ աննպատակ քայլ մ'իսկ չէին առներ, այլ ևս յիմարաբար կը թռչտին այս կողմ այն կողմ, արտառոց բզդիւններ կը հանեն, զիրար կը հրեն, կը կոխկրտեն կայն. սովորականէն աւելի բարձր կը թռչին և ոչ վախ ունին ոչ հոգ: Այդ օրը անոնք այնչափ անվնաս ու անմեղ են, որչափ թիթեռնիկներն. այլ ևս բան մը չունին, բայց եթէ յուսալից ապագայ մը, որ կենդորոնացած է թագուհւոյ անձին մէջ: Բաւական է միայն, որ անկէ չզրկուին և այլ ևս ոեւէ հոգ չունին և ոչ զոք կը խայթեն:

Մեկնումի նշանը կը տրուի վերջապէս. կարծես քաղաքին բոլոր դռները կը բացուին միահաղոյն և անոնցմէ դուրս կը ժայթքի սև ամբոխը կրկին, եռեակ կամ քառեակ խումբով մը. —քանի մը վայրկեան այդ թաւալային ցանցն անշարժ կը սաւառնի փեթակի դռան քովերը, կը վերվէտայ, կը վարանի... և վերջապէս ամբողջութեամբ կ'ուղղուի դէպի որոշեալ տանձնին, խնձորենին կամ թմբին. թագուհին կ'երթայ կը փակչի հոն իբր ոսկեղէն գամ մը և միւսներն անոր կը միանան մի առ մի, կոնաձեւ գանգուած մը կադմելով:

Մինչդեռ պարսը տեղ կը փնտռէ իր գաղթականութիւնն հաստատելու համար, անդին մայրաքաղաքին մէջ քաղաքական ծանրակշիռ դէպքեր կը պատրաստուին: Քանի մը հազար մեղուններ մնացած են հոն, որպէսզի պահպանեն մեղրի պաշարը, խնամեն հարսնուկները, առաջնորդեն մանուկներու առաջին թռիչները կայն: Անոնք կը հսկեն մասնաւորապէս իշխանութիւններու բջիջներուն: Քնացող հարսնուկներուն մէջ կայ մէկը, զոր Նախախնամութիւնը դրոշմած է արդէն արքայական կնիքով և որ կը զարթնու դանդաղօրէն: Ամբողջ քաղաքն անձկանօք անոր կը սպասէ: Եւ ահա վերջապէս այդ բջիջէն բզդիւն մը կը լսուի:

աշխատութիւնները կ'ընդհատուին անմիջապէս և մեղուները կը հասնին խմբովին: Բջիջի փեղկը կը ծակի, վեհապետը դուրս կ'ելնէ իր մենաստանէն և կ'ողջունուի ուրախութեան ճիչերով, կը թնդացնեն ամբողջ փեթակը:

Հպատակներն անմիջապէս կը սկսին խոզանակել զայն և մաքրել անոր մարմնոյն փակած բոժոժի թելերն: Բայց նա գիտակից իր վիճակին և վերահաս վտանգին, ժամանակ չկորսընցներ այդ յարգանքներն ընդունելու համար.—նա գիտէ թէ բախտը զինքը ընտրած է իբր թագուհի, ուստի պէտք է որ միայն իսկ թագաւորէ: Հաղիւ քունէն արթնցած, անգիօրէն կը յարձակի իր քոյր իշխանուհիներու բջիջներուն վրայ և մէկ վայրկեանի մէջ կը կոտորէ իր բոլոր ոտխները: Հպատակներն ունէ պաշտպանութիւն չեն ընէր զոհերուն և կը փութան անմիջապէս մաքրելու իշխանական բջիջներն անոնց դիակներէն:

Եթէ դիպուածաւ պատահի որ երկու երիտասարդ իշխանուհիներ միևնոյն ժամանակ դուրս գան իրենց բջիջներէն, անոնք անմիջապէս մենամարտի կը սկսին գահն իրարմէ յափըշտակելու համար՝ ի ներկայութեան ամբողջ ժողովրդեան: Եթէ մին զօրաւոր ըլլալով անմիջապէս սպաննէ միւսը, լաւ, իսկ եթէ պատահի որ երկուքն հաւասարապէս զօրաւոր ըլլան և մենամարտն երկու մարտիկներուն համար ալ աղէտալի հետեւանք մ'ունենալ թուին, ժողովուրդը միջամտելով կ'արգելէ կռիւը կարճ ժամանակի մը համար, մինչեւ որ վերստին կադդուրուելով շարունակեն պայքարն և մին սպաննուի ի փոռս միւսին:

*
* *

Մարդկային իմացականութիւնն ինչ կրնայ աւելցնել մեղուի կատարած այս հրաշալիքներուն վրայ: Ոչինչ կամ գրեթէ ոչինչ: Եւ արդարեւ մեղուաբոյծի դերը կը սահմանափակուի միայն մեղուի աշխատութիւնն աւելի արդիւնաւոր ընելու նորա պարտքն է երթալ հաւաքելու պարսը, զոր միակ թողուցինք ծառին վրայ և այս շատ պարզ գործողութիւն մ'է:—Մեղուաբոյծը գլուխը կը ծածկէ քօղով մը, ձեռքը կը թաթխէ պաղ ջուրին մէջ և պարսին ճիւղը կը թոթոէ պարապ փեթակի մը մէջ. եթէ պարսը հաստատուն կերպով փակած է ծառին, այն ատեն գդալով մը կարելի է դիւրութեամբ ժողով մեղուներն, որք ունէ դիմադրութիւն չեն ընէր այդ օրն, ինչպէս ըսինք վերեւ:

Մեղուին փեթակ մը պատրաստելով՝ մեղուաբոյծը կը խնայէ անոր ժամանակն և մեղրամոմը:—Մեղուին խումբը դիւ-

րաւ կ'ընտելանայ իր նոր բնակարանին և շուտով կը ձեռնարկէ անոր կազմակերպութեանն ու բարգաւաճմանը:

Մեղուաբոյձի ամենափափուկ և կարեւոր աշխատութիւնը սեպտեմբերին է, երբ նա կ'այցելէ փեթակները: Պէտք է ուշադիր ըլլալ փոխելու այն թագուհիներն, որոնք սկսած են ամլանալ և կամ որոնց ձուածութիւնը դանդաղացած է. ինչպէս ըսինք՝ գործաւորութիւնը կեանքն հազիւ մէկ երկու ամիս կը տևէ, որով ձուածութիւնն ամենակենսական պայմանն է փեթակի շէն մնալուն:

*
* *

Այս հակիրճ ուսումնասիրութեամբ կը տեսնենք թէ մարդուն դերը շատ աննշան է մեղուագործութեան այս սքանչելի արուեստին մէջ: Այս ուսումնասիրութիւնը հարկ կը դնէ մեղ խոստովանելու թէ մեր այս ինչ այն ինչ թանկագին յատկութիւններն ունին արդէն մեղուները և մեզնէ աւելի յարատեւութեամբ ու խնամով ի կիր կ'առնուն. բացի ասկէ, կը տեսնենք թէ անոնք ունին նաև այնպիսի գերազանց յատկութիւններ, որոնք մեր քով իրենց բացակայութեամբ միայն կը փայլեն:

Փեթակն այցելելիս՝ հետաքրքրական պարզ քմահաճոյք մը գոհացնելէ աւելի լաւ կ'ընենք եթէ մեր կեանքի ամէն շրջաններուն համար ալ կենսական կարեւորութիւն ունեցող դասեր ու օրինակներ առնել գիտնայինք բնութեան այդ հանճարեղ ուսուցիչներէն: Եթէ կարողանանք անոնց բազմաթիւ արժանիքներէն մին իսկ—անխոնջ ու յարատեւ աշխատութիւնը—բնական ընտրել մեր կեանքին, վստահ եմ թէ բոլորովին տարբեր և շատ աւելի նախանձելի վիճակի մը կրնանք հասնիլ մենք ալ:

Մ. ՏէՐՊ.